

MOLNÁR JÁNOSNÉ
Veszprém

Az enciklopédia tanítása

Az enciklopédia fogalmának tisztázására akkor kerül sor, amikor már a tanulók 3—4—5. osztályban tapasztalati úton ismereteket szereznek erről a könyvfajtáról.

A tanterv a gyermekenciklopédia olvasását is eszköznek tartja. A szövegértés és -elemzés eszközeinek, ill. az olvasókönyvön kívüli olvasás megszorított alkalmainak forrásaként alkalmaztatja. Kiegészítő anyagként javasolja *A világ és az ember* képes gyermekenciklopédia kötetének (A mi világunk, A Föld és lakói, Az élet útja a Földön, Évezredek története, A gépek születése) olvasását. 1—4. osztályban a tanulói segédletek között fel is sorolja (magyar, környezetismeret).

Alsó tagozatban a gyermekenciklopédia mint az ismeretek egyik tárháza van jelen a tanítás-tanulás folyamatában, ill. a tanórán kívüli tevékenységben. A fogalom — enciklopédia — kialakítása, a tanulók meglévő ismeretein alapuló fogalommélyítés a felső tagozat magyarórájára vár.

A tanulókkal az 5. osztályban a lexikonok és a szótárak fogalmát pontosítjuk. A kézikönyvek köréből az enciklopédiák is idekiváncóznak, hisz környezetismeret-, történelem- és technikaórán továbbra is olvasnak belőle. A tanterv viszont 6. osztályban írja elő minimumként, hogy a tanuló „ismerjen meg egy enciklopédiát”. Talán az irodalomtörténeti anyaghoz, a felvilágosodás korához szerves egységként akarja kapcsolni, s így kerülhetett sor arra, hogy ebben az évfolyamban foglalkozunk vele mint elméleti-könyvismereti anyaggal.

Melyik legyen ez az enciklopédia? Kézenfekvő, mivel *A világ és az ember* c. gyermekenciklopédiát már forgatták, hogy ennek a tüzetes megismerését tűzzük ki célul. Más érv is mellett a könyv mellett szól. Ugyanis az iskolákban ez több példányban megvan; s stílusa egyszerű, a tanulók számára közérthetően fogalmazza meg az ismereteket. Tudjuk, hogy egyes részei elavultak, hisz ezért jelentette meg a Móra Kiadó az új gyermekenciklopédiát, Varga Domokos Kérdések könyvét. Az első kötettel (Ég és Föld) még csak barátkozunk.

A téma feldolgozása előtt feltétlenül tájékozódniuk kell a könyvtáros, a szaktanárok körében, hogy a tanulók mennyire ismerik *A világ és az ember* c. kézikönyvet, hányszor használták. Ez határozza meg az ismeretátadás mélységét, módszerét. Tudniillik még nem vált általánossá (a lehetőségek függvénye) a könyv- és könyvtári ismeretek tantervi előírásainak átültetése, betartása a gyakorlatba. Az előzetes tájékozódást az is indokolja, hogy a tanulók eszközként használták elsősorban, s nem arra, hogy az enciklopédia-könyvtípus ismerveit összegyűjtsék.

Az alábbiakban közölt óraleírás nagymértékben támaszkodik a tanulók ismereteire, ugyanakkor élünk azzal a lehetőséggel, hogy az ismeretek rendszerezése mellett újat is mondjunk, és a könyvhasználat gyakorlását is biztosítottuk.

6. osztály magyar irodalom: *Az enciklopédia*

Az óra feladata:

- a lexikon, szótár; kézikönyv fogalmának, használati módjának felidézése,
- az enciklopédia
 - fogalmának pontosítása,
 - történeti áttekintés (kieg. anyag),
 - felépítése,

- A világ és az ember képes gyermekenciklopédiában az önálló tájékozódás gyakorlása,
- a tanulók művelődési igényének fejlesztése.

Helyszín: az iskolai könyvtár.

Eszközszükséglet:

- A világ és az ember képes gyermekenciklopédia (2 tanulóra egy példány),
- az Új magyar lexikonból az enciklopédia szócikk stencilezve osztálylétszámnak megfelelő példányban,
- Fekete Sándor: A nagy francia forradalom (Képes történelem),
- Új Tükör 1986. júl. 13-i száma,
- Goda Imre—Horváth Zsuzsa—M. Boda Edit: Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 6. osztálya számára, Bp., Tankvk., 1981.

A TANÍTÁSI ÓRA MENETE

1. Nézzetek körül a könyvtárban!

Melyik könyvcsoportot tartod fontosnak? (kézikönyvek) Miért?

Milyen könyveket nevezünk lexikonnak? Miben különböznek az ismeretterjesztő könyvektől? Mikor használtad?

Sorold fel az általad használt szótárakat! Mikor nyúlsz értük?

Mi a lexikonok, szótárak összefoglaló neve? (kézikönyv, segédkönyv) Miért kapták ezt a nevet?

2. Melyik kézikönyvről nem beszélünk még? (enciklopédia)

Előtted van az eddig is forgatott enciklopédia, A világ és az ember.

A mai magyaróránkon ezzel a könyvvel foglalkozunk részletesebben, „könyvhasználó” szemmel!

3. Nyisd ki a könyvet a címlapjánál!

Mit jelent a címe, az alcíme? Honnan tudod, hogy neked írták? (alcím, kiadó)

Nézzetek meg a címlap hátoldalát! Miről tájékoztat benneteket? (írók, szerkesztő, rajzolta, kiadás)

Miről szól ez az enciklopédia?

Mi tájékoztat? (cím, tartalom)

Fogalmazzatok meg egy-egy témakör tárgyát a fejezetcímek alapján!

Hány témát ölel fel ez a könyv?

Több vagy kevesebb a szakkönyvnel?

Hogyan mondja el az ismereteket? (egyszerű, könnyen érthető stílusban, összefüggésében)

Hogyan olvasható ez a könyv? Gondolj vissza, amikor történelem- vagy technikaórán használtátok!

Mi segíti a könyvben a tájékozódást? (név- és tárgymutató) Nézzetek meg, s mondjátok el jellemzőit! (betűrend, oldalszámok)

Miért van szükség mutatóra az enciklopédiában? Miben különbözik ennek a könyvnek a felépítése a lexikontól, a szótártól?

4. Bővítsétek tudásotokat a gyermekenciklopédiából!

Bevezető beszélgetés: a kézikönyvekről (lexikon, szótár — 5. o. tananyag) tanultak felidézése

A tanulók asztalára óra előtt kiraktuk „A világ és az ember” (két tanulónak egy kötetet) különböző, meglévő kiadásait: 1., 2., 4. javított kiadás
Célkitűzés

Közös, frontális munka a tanár-könyvtáros irányításával

A fogalmak tisztázása:

írók — raktári jelzet (cím után) a szerkesztő munkája

rajz — a képek szerepe ebben a könyvben

kiadás — a különböző kiadás az ismeretterjesztő és kézikönyvknél

A tanulók a könyv végére lapoznak, a tartalomhoz.

Néma olvasás, majd a feltett kérdésre válaszolnak. Pl.: A mi világunk c. témakör bemutatja a bennünket körülvevő természetet és a világmindenséget...

Összegzés: sok — nagy témát ölel fel

Közös beszélgetés

A név- és tárgymutató egyéni átnézése, majd a jellegzetességek kiemelése

Részösszefoglalás

Gyakorlás

Feladatok:

- a) Milyen zászlaja van Líbiának?
(A világ és az ember különböző kiadásában más-más zászló szerepel. A legutolsó kiadás adja a legfrissebb információt.)
- b) — Hol írtak *agyagtáblára*?

- Honnan került Európába és milyen növények társaságában a *burgonya*?
(a névmutatóban két oldalszám szerepel)
- Lehet-e az élőlények testében *villamosság*?
(a névmutatóban három oldalszám szerepel)
- Miért állították a papok a középkorban, hogy léteznek *boszorkányok*?

5. Az enciklopédia fogalmának elméleti megközelítése, történelmi kialakulása.

- a) Olvassátok el, mit ír az Új magyar lexikon az enciklopédiáról!
— Milyen ismereteket tartalmaz?
— Kinek szólnak? Miért?
— Milyen fajtái vannak?
— Kik és milyen kifejezést használnak az enciklopédia helyett?
— Hol és kik készítették az újkorban enciklopédiát?

Hány évig dolgozott rajta?

Miért tartották fontosnak az ismeretek összegyűjtését?

- Ki készítette az első magyar enciklopédiát?
— Soroljátok fel a híres enciklopédiákat!

- b) Olvassátok el, mit ír a tankönyvünk az enciklopédiáról! (234. p.)

- c) Nézzétek végig a kézikönyvtárat! Milyen enciklopédiánk van?

6. Mi az enciklopédia?

Hasonlítsátok össze a lexikkal!

V á z l a t :

Közös, irányított munka

Keresés:

- tartalom (fejezetcím)
— név- és tárgymutató alapján

Önálló munka: két tanuló dolgozik együtt Padsoronként más feladatot oldanak meg a tanulóknak

Beszámolók:

- a tanulók válaszolnak a kérdésre,
— elmondják a megkeresés módját,
— a padsor tagjai végzik a szükséges kiegészítéseket

Az Új magyar lexikon enciklopédia szócikk stencilezett vagy fénymásolt példányának kiosztása (minden tanuló kap egyet)

Néma olvasás

Válaszolnak a tanulók a feltett kérdésekre

Szemléltetés: Diderot képe

A nagy francia forradalom (Fekete Sándor.
— Bp. : Móra, 1972. — 14. p. vagy : Új Tükör 1986. júl. 13-i száma 10—11. p.)

Egyéni hangos olvasás

Az olvasottak megbeszélése
A tanulók felsorolják

Összefoglalás

A tankönyv 234. old. 1. feladatának kitöltése

Közös munkavégzés irányított kérdésekkel

A tanulók a füzetbe rögzítik

AZ ENCIKLOPÉDIA

(Könyvtári óra)

lexikon

enciklopédia

K é z i k ö n y v - i s m e r e t t á r

betűrendben, kis egységekre (szócikkekre tagolva hozzá anyagát);

összefüggésekbe ágyazva közli az ismereteket

tartalom,
mutatók (név- és tárgy-)

7. Házi feladat:

Választási lehetőség: a tankönyv 234. old. 2.
vagy 3. feladata

A kerek egészre komponált tanóra anyaga bőséges, soknak tűnik. Elvégezhetőségét befolyásolja a tanulók előzetes könyvtári ismereteinek pontossága (kézikönyvek, szótár, lexikon, raktári jelzet, kiadás stb.), a könyvekben való tájékozódóképességük szintje, olvasási kultúrájuk, gyors reagáló-, ill. gondolkodási képességük foka. Úgy gondolom, hogy a történelmi áttekintés elhagyható. Bár ekkor van lehetőség arra, hogy egy kicsit előkészítsük a felvilágosodás korának megértését; egyáltalán mit jelent, milyen szerepe van a XVIII. században a dogmatikus szemléletet felülbíró, az emberek gondolkodását megreformáló törekvéseknek.

A tanítási óra — a leírtak szerinti — megtartása nem volt megterhelő a tanulók számára, igaz a csengőszót nem vettük figyelembe. Könyvtári órát mindig akkorra tervezünk, mikor egymást követő két magyaróra van, így az idővel szabadon tudunk gazdálkodni. Ezt ajánlom kollégáimnak is.

DR. BENE KÁLMÁN
Szeged

A nyelvi struktúra szerepe egy vers értelmezésében

(Ady Endre: Dózsa György unokája)

Az itt következő elemzés gyakorló tanári munkám terméke, egy kissé az általános iskola hetedik osztályos tankönyvének Király István értelmezését adaptáló sorai ellenében született. „... részint az egyre fokozódó forradalmi szenvedély, másrészt pedig az egyre növekvő reménytelenség verse volt ez a költemény. S épp ez a paradox kettősség érteti lényegét.” [1] — írja Király István monográfiája, a tankönyv ennek nyomán még erőteljesebben hangsúlyozza a kettősséget. Számomra ez nem meggyőző, szerintem ez a vers egyértelműen Ady forradalmi hitét, elszántságát tükrözi.

A cím és a vers első sora a Dózsával vállalt közösség kifejezése: a forradalmárrá vált, nagyurakat fenyegető Dózsával — semmi sem igazolja, hogy a „bukásra ítélt parasztháború szétmarcangolt hőse”, [2] Dózsa tragikus sorsa is szerepet játszana a jelkép megválasztásában.

„Izzó vastrónon öt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz...”

— írja Petőfi a „Nép nevében” — és ő sem tragikus sorsot, hanem Dózsa mártírúrnak hitet nyújtó, példát adó képét állítja elének. És Ady is, aki egész versének hőseül a forradalomra mozgósító, a nagyurakat egyre keményebben fenyegető, ultimátumot adó népezért választja.

De nemcsak Petőfivel, az ő forradalmiságával, Dózsa-képével rokonítanám Adyt — egy másik alapművel nem ilyen szembevetendő, de annál fontosabb a vers kapcsolata: